

Csomor Józsefné

EGY JELES GENFI FIZIKUS A JÁSZSÁGBÓL

Mielőtt a riport fontosabb kérdéseire rátérnék, elárulom, mi első unokatestvérek vagyunk. János édesapját Zsembery Istvánnak hívták, az én édesanyám, pedig Zsembery Katalin névre hallgatott. Mindketten érdeklődünk a család eredete után, a következő adatokat János kutatta fel.

– *Légy szíves ismertess néhány fontos évszámot! Melyik vármegyében éltek apáink, anyáink?*

– Őseinkről az első forrást 1234-ben találtam meg, amikor Marcellus filius Mykus de genere Sember eladja a földjét, s az oklevélben így szerepel a neve. A „Zs” hangot csak jóval később használják. Először tehát Sember, Semberi, Zsemberi alakban szerepelünk különféle okmányokban, s egyes családok i-vel, mások y-nal írják a nevüket. A hangsor egy néptörzs nevéből eredt, s mai tudásunk szerint bölényt jelent.

A család többsége Hont vármegyéből származik, s jeles tagjuk ennek a megyének képviselője volt az 1300-as években. 1342-ben egyik ősrünket ott találjuk Nagy Lajos seregében, amikor Nápoly ellen vonulnak. Arra igazán büszkék lehetünk, hogy a Zsembery család néhány tagja védte hazánkat a török ellen, mint végvári harcos. Ezt onnan tudjuk, hogy az 1594-ből származó érsekújvári zsoldlistán szerepel.

– *Hont vármegye sem tartozott a legnyugalmasabb területek közé, mi történt a XVII. században?*

– A lakosok egy része szétrajzott dél felé, s az 1600-as években már találkozunk nevünkben Vas megyében, Rákoscabán, Szadán, Jászapatiban. A törökidő után a megirtított falvak népességét pótolni kellett valahonnan.

– Kiváló katonának tűnnek őseink.

– Újabb bizonyíték az 1860-as évekből származó katonai összeírás, amelyben szintén megtalálható a nevünk.

– Birtokomban található nagyapánk – Zsembery János huszár – obsitos levele 1887-ből, akit 32 éves korában szerelték le, miután huszárként 12 évet, 9 hónapot és 21 napot szolgált Magyar Királyi Honvédségnél. Sajnos nem ismerhettük, 1899-ben meghalt. Az is figyelemre méltó, hogy Apáti redemptusai közül 1745-ben két Zsembery család szerepel.

– *A múltból térjünk át a jelenre. Mikor születettél, milyen volt a gyerekkorod?*

– 1935. július 25-én láttam meg a napvilágot. Édesapám a MÁV-nál dolgozott, mint lakatos, édesanyám otthon volt a négy gyerekkel: Istvánnal, Irénnel, velem és Icaival. 8 éves koromban édesapánk meghalt, s anyámra hárult a négy gyermek felnevelésének minden gondja. A MÁV aránylag jó nyugdíjat adott az összeg azonban később inflálódott, pótolni kellett valahonnan a pénzt. Édesanyám elment napszámosnak, és szívesen végezte a különféle munkákat. Felügyeletünk Irénkére maradt, aki akkor 11 éves lehetett. Ha már nem bírt velünk, sími kezdett, amit nem tudtunk elviselni, s hamarosan visszaállt a rend. Az inflációs évek után a nyugdíj már többet ért, a család kissé fellélegezhetett. A szerény anyagi helyzet ellenére a bátyámból mérnök, belőlem fizikus, Icaból tanítónő lett. Irénke pedig a postánál helyezkedett el.

– *Hol kezdted tanulni és mikor?*

– Jászapatin 1941-ben, az ún. Központi-, később Szent Imre Iskolában okítottak. Nem laktunk közel az intézményekhez, ezért télen bizony fáztunk a nem túlságosan meleg kabátban. Oktatóim közül szívesen emlékszem vissza Szabadi István tanító úrra, aki meglehetősen szigorú de rendkívül igazságos ember volt. Beszerveztek a cserkészek közé, ahova különféle kellékeket vettünk. Arra jól emlékszem, hogy cserkész ingre még futotta, de kalapra, arra az áhitott darabra már nem volt pénzünk.

– *Mikor kerültél felsőbb iskolába?*

– 1949 őszén kezdtem meg a tanulmányaimat a jászapatí Mészáros Lőrinc Állami Általános Gimnáziumban. Abban az időben kiváló tanárok tanítottak bennünket. Úgy emlékszem néhányan a katonaságtól jöttek, ezt a ténytet bizonyítja a rajtuk lévő katonaruha.

– *Kiket tartottál az átlagosnál jobb tanárnak?*

– Jó szívvel emlékszem vissza Rusvai Erzsébetre, akit Pötyikének hívtunk, Kovács Zoltánra (Zolikára), Rédl Lászlóra, akitől ugyan egy pofont kaptam mindjárt találkozásunk kezdetén. Nem volt tudomása ugyanis arról, hogy a tanév kezdete után, októberben vettek fel a gimnáziumba. Hiányzott papírjaim közül a pártajánlás. Az általa feltett kérdésre nem tudtam válaszolni, ezért kaptam a meg nem érdemelt pofont. Később azonban jó viszony alakult ki közöttünk, mert szerettem a matematikát mind nála, mind Bolváry Ödön tanár úrnál, akit ifjú figyelőnek neveztünk, mert a legváratlanabb helyen bukkant fel a fiatalok között. Szívesen emlékszem osztályfőnökünkre, Horváth Dezsőre, aki nem számított a fegyelmezés bajnokának, de segítőkész, emberséges lényé miatt megkedveltük. Pókász Endre ország-szerte híres színi előadásokat rendezett, pl. Passiót, de nagyon élveztük Shakespeare Hamletjét is. Paál Ferenc tisztelendő úr kiváló szervezőként maradt meg emlékezetemben.

– *Hogyan vettél részt a gimnázium közösségi életében, a sportban, amelyet Korszó Miklós tanár úr nagy lelkesedéssel irányított és kiváló énekkarunk is volt.*

– Sajnos kevés idővel rendelkeztem, ezért délután ritkán tudtam visszamenni az iskolába. Otthon is kellett segíteni, mindig akadt valami munka; valamint volt egy kedves ismerősünk, Sárkány Kálmán, akinek gazdag könyvtára volt, és megengedte, hogy oda be szabaduljak. Mindent elolvastam, ami csak a kezembe került. Meg kell azonban jegyezni, hogy klasszikusokról és nem lektűrökről volt szó. Tehát a gimnáziumi évek alatt ismerkedtem meg a magyar- és világirodalom kiemelkedő alkotásaival. Időnként – természetesen – részt vettem különféle közösségi munkában is.

– Magam is tapasztaltam, hogy a Zsembery-család tagjai kitűnnek az olvasás szereptételével. Alig tudok olyan nőt vagy férfit mondani, akit ne láttam volna néhányszor könyvvel a kezében. Sokszor mentünk a közelünkben lakó Zsembery Imre kereszttapamékhoz, akinek foglalkozása lakatos mester volt, s legtöbbször könyvbe temetkezve találtuk. Édesanyám, aki szintén négy gyermeket nevelt, mellette varrónőként tevékenykedett, ha akadt szabad ideje, azonnal olvasott, és ő is klasszikusokat.

Az is feltűnő, hogy ezen az ágon, közeli unokatestvéreim közül 4 tanítónő és 5 köépiskolai tanár működik.

– *Úgy tudom, a szünidőben fizikai munkát végeztél?*

– Igen. Egyszer Eger alatt kubikoltam 2 hónapig. Lőszerraktárt építettünk. Megástuk a jó mély gödröt, majd befedtük, s tetejére gyepkockákat helyeztünk, hogy se lentől, se fentről ne vegyék észre.

– *Azt hallottam, hogy a Sülyi Állami Gazdaságban is dolgoztál, milyen részterületen tevékenykedtél?*

– Ott – többek között – mindig rakodtak, hol ezt, hol azt. Így aztán rakodómunkás lett belőlem az egyik nyáron, valamint részt vettem a rizsföldek csatornázásban is.

– *Anyagilag megérte hónapokig fizikai munkát végezni?*

– Aránylag jól fizettek, anyagi gondjaim csökkentek. Pista bátyám ipari tanuló lett, s mivel ökölvívással is foglalkozott, meglehetősen jó eredménnyel, később a Honvéd válogatott tagjaként sportolt. Az egyesület taníttatta a Budapesti Műszaki Egyetemen, mérnököt képeztek belőle. Később a Kilián György Repülő Műszaki Főiskola parancsnoka lett Szolnokon.

– *Te hogyan kerültél Budapestre az Eötvös Loránd Tudományegyetemre?*

– Akkoriban különféle egyetemekről, főiskolákról jöttek diákok ismertetni az ott folyó munkát. Busai Misi nevű fiú magyarázta, mit jelent a fizikusképzés, milyen viszonyok vannak a fővárosban. Gyorsan döntöttem: miért ne próbálnám meg a kutatófizikusi tanulmányokat.

– *Mikor kezdted meg egyetemi pályafutásodat?*

– 1953 őszén lettem első éves fizikus az ELTE-n. Igaz, az első két évben közösen hallgattuk az előadásokat a fizikai szakos tanárjelöltekkel, harmadévben vált szét a két csoport.

– *Anyagi javakban – úgy tudom – ti sem bővelkedtetek, miből éltél Pesten?*

– Elég jó ösztöndíjat kaptam, amelyből eltartottam magam. Jegyzeteket vásároltam, fizettem az étkezést, s kulturális igényeimet is ebből fedeztem.

– *Hol laktál?*

– Kollégiumban, kicsi szobában, ahol hatan éltünk, ott azután nem tudtunk tanulni, csak az egyetemen. Az ELTE-n rendelkezésünkre állt a könyvtár, s a társakkal is megbeszélhettük, ha elakadtunk valamelyik problémánál.

– *Részt vettetek-e mozgalomban, sporttevékenységben, a kulturális életben?*

– Szinte semmire sem volt időnk, sokat tanultunk. Este a kollégiumban beszélgettünk, szombatoként, pedig táncolni jártunk. A mi sportolásunk abban merült ki, hogy a heti egy testnevelési órán körbefutottuk a pályát. Egy-egy jobb mozi – illetve színházi előadást megnéztünk.

– *Milyen volt a kapcsolatotod az évfolyamtársakkal?*

– Nagyon jónak mondható. Néhánnyal mind a mai napig tartom a kapcsolatot. Jó léggör uralkodott mind az egyetemen, mind a kollégiumban. Ez utóbbi a Ráday utcában működött.

– *Milyen volt a fizikusképzés színvonala az ELTE-n?*

– Matematikából kiváló. Fejér Lipót nagyszerűen oktatott, sokat köszönhetek neki. Ha összefutott egy-egy hallgatóval az egyetem folyosóján rendszerellenes kifejezéseket használt, de ő megtehetette, hiszen világhírű tudós volt, s ez védelmet jelentett számára. Császár Ákost is csak dicsérni tudom, valamint Marx Györgyöt, aki fizikából okított bennünket, s nagyon színesen, élvezetesen, szuggesztíven adott elő.

– *A Lehel Vezér Gimnáziumban is többször járt, s mi, human érdeklődésű emberek is szívesen hallgattuk korszerű, érdekes előadásait. Milyenek voltak a marxista szemináriumok?*

– Kezdetben főleg Sztálint idézték, gondolatait boncolgatták; részleteket elemeztetek velünk. 1953-ban bekövetkezett halála után megváltozott a helyzet. Akadt olyan hallgató is, aki megsiratta, de az én baráti köröm tagjai nem tartoztak közéjük.

– *Mi jellemezte az 1956 előtti időket?*

– A forradalom előtti hónapokban a hangulat lassan pozitívan változott, úgy is mondhatom kiengedett. Alig volt már tanítás, helyette főleg „rehabilitálni” jártunk a Kerepesi temetőbe. Az igazságtalanul elítélt, majd kivégzett személyek sírjánál valaki beszédet mondott, valami hasonlót: „Bocsássad meg elvtárs hibánkat, ígérem, hasonló bűnt többet nem követünk el.”

– *Az 1956-os forradalmi eseményekre hogyan emlékszel vissza?*

– Október 23-án a tüntetés az ELTE-ről indult. Emlékezetem szerint kb. 200-300 diák kezdett lassan vonulni. Csatlakoztam hozzájuk, és lassan mentünk a Múzeum körúton, majd átmentünk a Rákóczi útra. Zászlókat lobogtattunk, feliratokat vittünk, éltettük Nagy Imrét. Ahol elhaladtunk kinyitották az ablakokat, biztattak bennünket, éltették a szabadságot. Egyre többen csatlakoztak hozzánk, a tömeg állandóan gyarapodott, a hangulat visszaadhatatlanul lelkesé vált. Vonultunk tovább a Bajcsy-Zsilinszky-. Szent István körúton a Margit-hídig. Itt meg kellett állnunk, mert a Duna túlsó partján lovas rendőrök álltak, s ettől kissé hátrahőköltünk. Hamarosan elparancsolták őket e területről, így fegyelmetlenül folytattuk utunkat a híd másik oldalára, de sokan – a tömeg miatt – a hídon rekedtek, köztük mi is.

– *Időben hogyan taglalnád az eseményeket?*

– Úgy gondolom, hogy 13 óra körül kezdődött a tüntetés, a délutánt a lelkes vonulás töltötte ki: zászlólengetés, jelszavak hangoztatása, Nagy Imre éljenezése. Mindenki önfeláldozóan boldog volt, úgy véltük vége van a zsarnoki rendszernek, a személyi kultusz éveinek. Lassan azonban szürkülni, esteledni kezdett, ideje volt visszamenni a kollégiumba. Szálláshelyünk közel volt a Bródy Sándor utcához, s tudomásunkra jutott, hogy a rádiót lövik. Az ottani eseményekben nem vettünk részt, de a kollégiumba érve alaposan meghatytuk vetettük a forradalmi nap történetét.

– *Milyen eseményekben vettél még részt?*

– Október 24-én már nem volt oktatás az egyetemen, ismét bekapcsolódtunk a tüntetésbe. Ott voltam én is – több diáktársammal együtt – a parlament előtti téren. Itt megint igazi forradalmi, hangulat alakult ki. Elénekeltek a Himnuszt, vártunk – vártunk, és a tömeg nem oszlott szét. Végre kijött Nagy Imre, s kezdte mondanivalóját: „Elvártásak”. Hallottam, ahogy – tiltakozásul – felmordult a tömeg. A hangváltás után azonban megnyugodott mindenki.

– *Nem gondoltál arra, hogy valami bajod történhet? Olyan nagy tömegben lehettek provokátorok, akik szétzilálják az eseményeket, megbontják az emberek sorait.*

– Egy kis félelem sem volt bennem. Az egész eseménysor valótlannak tűnt. Évekig tartó terror után eddig nem tapasztalható felszabadultságot éreztem. Ha nem vagyok ott, soha nem élem át azt a fantasztikusan nagyszerű érzést. Az idő azonban rohant, ismét visszaballagtunk a kollégiumba, és újra megbeszéltük a látottakat, hallottakat.

– *Tehát csupa pozitív élményről tudsz beszámolni?*

– Többségében igen, azonban nem minden felelt meg az én ízlésemnek. Az pl., amikor a felakasztott ávos katonát napokig hagyták a kötélben lógni, s az emberek szinte zárandokoltak megnézni őt.

– *Mi történt a forradalom kitörését követő napokon?*

– Jó világ köszöntött ránk. Két hónapra járó ösztöndíjat kaptunk. Igaz, az élelmezési feltételei romlottak, a menzán csupán este étkeztünk, a többi élelmet magunknak kellett beszerezni. A boltokat kirabolták, így egy-két áru megvásárlása egyre nehezebb lett.

– Mi azonban úgy tudjuk, hogy az emberek nem fosztogattak, a szétlőtt kirakatokban otthagyták a jól látható árucikket, s ha el is vitték, helyette odatették a pénzt.

– Ilyen is történhetett, mi azonban – sajnos – nem ezt tapasztaltuk. Mindent vittek, ami mozdítható volt. Ekkor – mint minden nagyvárosban – éltek lumpen elemek is, akiknek nem számított semmi a forradalom sem.

– *Mikor éreztétek, hogy baj van?*

– Amikor megérkeztek az első szovjet tankok, és löni kezdték az egyetem épületeit, bentről pedig a felkelők viszonozták a támadást. A mieink molotov-koktélt készítettek, és a tankok hátul található rácsozatára dobták.

Egy fiatal srác az egyetem területén halt meg. Valószínűleg a padlásról lőhetett a harcokszikra, s ez a tény az életébe került. Őt eltemettük, de nem tudtuk meg, hogy ki lehetett, mert semmilyen dokumentum nem volt nála. Körülbelül 16 évet élhetett meg a majdnem gyermek forradalmár. Újév után, amikor visszatérhettünk az egyetemre, már nem találtuk a sírhelyet; a fiút valakik kiásták, és ismeretlen helyre szállították.

– *Úgy tudom a forradalom kitörése után téged is beszerveztek nemzetőrnek.*

– 1956. november negyedike előtt toboroztak a hallgatók között olyanokat: „Akik szeretik hazájukat, és hajlandók megvédeni azt, minden támadás ellen.” Azt is elmondták, védeni kell értékes objektumokat, s e cél érdekében feljegyeznek bennünket.

– Úgy tudom – annak idején – a nyári szünetekben kaptatok katonai kiképzést, ennek következtében valamelyest értettetek a fegyverekhez.

– Igen, részt vettünk Taktaharkányban, valamint Veszprém környékén kiképzésben, tehát amikor megkaptuk a tárcsás géppisztolyt, ismertük legalább a részeit és a legfontosabb tudnivalókat.

– *Kikkel találkoztak személyesen az ismertebb forradalmárok közül?*

– Ki kell emelnem Kopácsi Sándort, aki lelkesítő beszédet mondott előttünk, és ő maga adta át a fegyverhez tartozó engedélyt. A kis ünnepség után alakzatokba fejlődünk mintegy húszan, és a Váci úton haladva visszamentünk a kollégiumba. Megkaptuk beosztásunkat is: mikor, hova kell mennünk éjjel vagy nappal. A mi csoportunk tagjainak a Magyar Nemzeti Bank pénzlerakatát kellett védeni Zuglóban. A Thököly úton gyalog vultunk végig az objektumig, amelyre néhány napig vigyáztunk. November negyediké után sejtettük, hogy a szovjet túlerő leveri a forradalmat.

– *Mikor hagyta el Pestet?*

– Decemberben hazamentem Jászapátiába, onnan hallgattam – rádión keresztül – az eseményeket. Januárban azonban újraindult az oktatás egyetemünkön, ismét voltak előadások, a diákszálló is működött.

– *Ha látszólag nem ért sérelem, miért távoztál külföldre?*

– Hamarosan tudomásomra jutott, hogy keresik azokat a hallgatókat, akik részt vettek a röpcédulák előállításában, sokszorosításában. Egy társunkat már letartóztatták, később tudtam meg, hogy öt évet ült börtönben. Egy másik barátunk Lipnik Péter külföldre távozott, így ketten maradtunk, akik alatt forró lett a talaj, mert a röpcédulák készítésében segédkeztünk mi is. Azonnal menni kell – mondta a haverom. Felkészülésre nem volt időnk, mert a nyugati határ zárva volt, csak Jugoszlávia felé menekülhettünk.

– *Mikor történt mindez?*

– 1957 februárjában zsebre tettem egy fogkefét, a leckeönyvemet, rádiótelepet, s elindultunk Grenács Lacival Mohács felé Ikarusszal. Lipnik Péter apja elvitt bennünket a határig. Hajnalban indultunk egy olyan terepen, amely mindennek mondható volt, csak nem életbiztosításnak. Mocsaras, teljesen ismeretlen vidéken haladtunk a bizonytalan cél felé. Érdekes, hogy az akasztófahumor nem hagyott el bennünket. Laci még ilyen tréfát is megengedett magának: „János, menj előre, te tudsz úszni!” Körülbelül 60 percet mehettünk a nehéz terepen, amikor emberekre bukkantunk, akik fát vágtak. Ők eligazítottak bennünket, így Topolyára érkeztünk, mint elérendő célhoz. Azonnal elmentünk a jugoszláv rendőrségre, ott igazoltattak bennünket, majd felraktak teherautóra, és hamarosan Eszékre érkeztünk. Itt már előbb létesítettek egy menekülttábor, hodályszerű épületbe irányítottak, ahol legalább 800 fő tartózkodott egy légtérben.

– *Milyen volt az ellátás? Amit eddig ismertté az egészségből, nem okozott megnyugvást.*

– 4 egymás fölé helyezett ágyat kaptunk, folyóvízhez alig jutottunk, mert a sok embernek egy-két nap állt rendelkezésére. Ruhát nem adtak, a rajtunk levő, otthonról hozott öltönyben aludtunk. El lehet képzelni, hogyan éreztük magunkat néhány hét után! A februári hidegben sok embernek kedvbe sem volt tisztálkodni. Bizonytalanságot, depressziót azonban időnként felváltotta a remény.

– *Az étkezés milyen volt?*

– A lehető legrosszabbakat kaptuk enni. Például bálnahúsból készített fasírozottat, amelynek külsején nem látszott, hogy milyen szörnyű íze van. Ha beleharaptunk, undorral tettük le, pedig nagyon éhesek voltunk. A tésztát és a burgonyát sokkal jobban elviseltük. Sokan hasmenést kaptak. Nekem is van egy fényképem ebből az időszakból, alig lehet felismerni, olyan ijesztően lesoványodtam.

– *Mennyi ideig tartott a táborélet?*

– 1957. február 8-tól július végéig. Gondosan kikérdezték mindenkit, s a körözött személyeket, elmebetegeket, gyanús alakokat (egy rablógyilkost is felfedeztek) Tito em-

berei visszatoloncolták Magyarországra. Mindezekkel éltünk együtt a nagy hodályban. Voltak tehát közöttünk politikai menekültek, akik egy részére a biztos halál várt volna otthon; de akadtak kalandorok, bűnözők; egészségesek és betegek; nők, férfiak, gyerekek is. Így természetesnek mondható verekedések és egyéb rendezavarások is előfordultak.

– *Semmi vigasztalót nem tudsz mondani?*

– Azért voltak kellemes percek is. Egy férfi klarinétozott, s zenéjével jó hangulatot teremtett, megfordította a reménytelenség pillanatait, s úgy éreztük, lesz kiút abból a kiábrándító helyzetből.

– *Mely országok segítettek?*

– Belgák, svédek, norvégok, franciák, amerikaiak, nehéz lenne mindenkit felsorolni.

Küldöttségek érkeztek, s kezdtek toborozni különféle helyekre és munkákra, feladatokra. Egy részük fizikai, más részük szellemi foglalkozásuk után érdeklődött, s a meg egyezés után elszállítottak bennünket a megjelölt országba. Ha valakinek rokona élt valamelyik államban, őket elvitték rokonokhoz, ismerőshöz.

– *Téged kik és hová soroltak?*

– Maróthy László nevű férfi diákokat toborozott, és irányított különféle helyekre. Elég sokan jelentkeztek felhívásra, többek között én is. Maróthynak feltűnt a nevem, mert pécsi tartózkodása idején megismert egy Zsembery nevű egyént, s talán ezért is. Szárnyai alá vett, én pedig beajánlottam a barátaimat: Lipnik Pétert és Grenács Lacit.

– *Időben hol tartunk?*

– 1957. augusztus elsején Németországon keresztül Belgiumba, a vallon Liege-be érkezünk egy-két napi utazás után. A katolikus Karitásztagjai segítettek bennünket elszállásolni, s első feladatunknak jelölték a francia nyelv elsajátítását.

– *Az intenzív tanulás után hová kerültél?*

– Egy hónap után franciául kellett felvételezni a Leuvenben működő egyetemre.

– *Milyen tárgyakból vizsgálták képességeidet?*

– Fizikából és matematikából. Ekkor derült ki, milyen jó képzést kaptam a magyar professzoroktól, sikerült megállni a helyemet. Megkaptam a Ford-ösztöndíjat is, amely többet ért, mint egy ott dolgozó munkás havi keresete. Szép lett a világ, tanulhattam nyugodt körülmények között két magyar diáktársammal együtt. Velük magánháznál laktunk, ketten még főztünk is magunknak. A harmadik társunk szintén próbálkozott, de megkértük, ne tegye, főzünk inkább helyette, mert nem ízlett az ő étele. Az ösztöndíjból jutott pénz kevés szórakozásra, eljártunk például táncolni, de ezen az egyetemen is keményen kellett tanulni.

– *Ezek után simán vetted az akadályokat?*

– Nem mondhatnám. 1958 nyarán a Szent Mihály útján mentem éppen, ahol Ady is sétált, s elütött egy autó. Hat hónapot egy párizsi kórházban töltöttem. A Luxemburg kertekhez közel található ez a létesítmény, egyik legjobb kórháza a környéknek. Ha máshová kerülök, talán levágják a lábam, annyira megsérült. A lelkiismeretes orvosok azonban több műtétet hajtottak végre, amelyek nagyon fájdalmasak, de eredményesek voltak. Fájdalomcsillapítót, azonban nem adtak, hogy a szervezetem ne szokjon hozzá. A francia orvosok tökéletes munkát végeztek, később futballoztam is a gondosan kezelt lábammal.

– *Azt tapasztaltad, hogy az orvosok kiválóak voltak, de milyen volt a helyiség, ahol feküdtél?*

– A teremben 30-40 ágy volt, s két hónapig, amikor sínbe tett lábbal kellett feküdnöm szemlélhettem, hogy hozzák a sebesülteket, viszik a halottakat, távoznak a gyógyultak.

Elég sok arab emberrel is találkoztam. Azért a haszna is volt a hat hónapi kényszerpihenőnek, hiszen intenzíven gyakorolhattam a francia nyelvet.

– *Te aztán nem tartozol az örökké panaszkodó emberek közé, mindig kiegyensúlyozott, életvidám voltál. Mi történt a kórházi kezelés után?*

– Mivel tanulmányaimat meg kellett szakítani, 1959 szeptemberében folytattam azt. Ismét visszatértem Leuvenbe, ebbe a szép hangulatos diákvárosba.

– *Mikor fejezted be az egyetemet?*

– 1960-ban képzett fizikus lett belőlem.

– *Kik támogattak Leuvenben?*

– Itt működött a Magyar ház, amelyet Muzslai atya, egy jezsuita vezetett. Időnként ugyan „lekommunistázott” bennünket, de mint kiváló szervező mindenkinek minden segítséget megadott. Néhányan lakhattak a Magyar házban, pénzt, ötleteket adott. Állandóan jöttek – később is – magyar diákok, s Muzslai atyára mindig számíthattak. A ház azóta is működik, valószínűleg már nem az atya vezetésével.

– *Belgiumban kaptál munkát?*

– Nem, de nem is kerestem. Mivel elemi részecskék kutatásával akartam foglalkozni, olyan intézetbe kellett bejutnom, ahol már működött nagy – legalább 3-4 GeV-es proton gyorsító. Az egyetemen megismerkedtem az alapvető kutatási technikákkal, s a Francia Atomenergia Bizottság (CEA) Saclay kutatóintézetébe kerültem. Akkoriban egyéni kutatóként dolgoztam, a későbbiekben mindez nagyot változott.

– *Milyen változásokra gondolsz, hol végeztétek a kísérleteket?*

– Előbb Saclayban, majd Genfben kerültem a CERN Európai Atommagkutató Központba. A tudomány fejlődéséről illusztrációként annyit, hogy mára a CERN proton-proton ütköztetőjének teljesítménye a régiek ezerszerese, hiszen a proton energiája eléri a 7 TEV-et. Az egyéni kutatómunkát felváltotta a team munka. A CERN-nél csoportokat hoztunk létre, amelyben elektromérnökök, fizikusok 3-en együtt dolgoztak. Ma már akár 1000 tagból is áll egy kutatócsoport. Néhányan végzik az érdemi munkát, a többiek csupán asszisztálnak, ők ügyelnek arra, hogy minden zökkenőmentesen menjen.

A kutatóintézet fenntartása nagyon sokba kerül, az eredmények igen hamar elévülnek, ezért óriási verseny folyik a kutatók között. Túlzás nélkül állíthatom: életre-halálra ment és megy a küzdelem. A CERN a legújabb hadron ütköztetőjével (LHC) ma is a világ élenjáró kutatóközpontja, ahol szépszámu magyar fizikus is dolgozik.

– *Mennyit dolgoztatok naponta?*

– Amikor egy-egy kísérlet megkezdődött, éjjel nappal a gyorsító mellett tartózkodtunk; izgatottan figyeltük, milyen új elemi részecskék jönnek létre. Emellett egymásra is figyeltünk, hiszen aki hamarabb produkált eredményt, az – szemben a lemaradókkal továbbra is számíthatott kutatásai finanszírozására.

– *Végeztél tudományos munkát?*

– Az eredményeket publikáltam a Fizika Leters és a Nuclear c. folyóiratokban. Meghatározták, hogy milyen hosszúságú cikket vesznek át, nem szerették, ha túlságosan bő lére eresztjük gondolatainkat. Sok cikket írtam, amelyek közül 15-20-nak a tényei ma is megállják a helyüket.

– *Visszatérve egyéni sorsod alakulására, ez hogyan alakult?*

– Pályakezdőként Párizsban a Jourdan Boulevardon, a Nemzetközi Diákvárosban, az ún. Belga házba laktam.

– *Leuvenben – úgy tudom – megismerkedtél Claire-rel, akit később feleségül vettél.*

– 1960. november 10-én házasodtunk össze a belga leánnyal az egyetemváros templomában.

A kollégiumot elhagyva kivettünk egy házat, közel a kutatóközponthoz. 51 éve vagyunk házasok, négy gyermekünk született. A legidősebb Franciska az Agroiskolába járt, ide elég nehéz bekerülni, magasszintű a képzés, ennek következtében nagy a túljelentkezés. Bárhol elhelyezkedhetett volna, de ő a számítástechnikát választotta, programokat készít. Náluk négy unokám született.

Második gyermekem Klára szintén egyetemet végzett egy biztosító társaságnál személyzetis. Harmadikként született János István, ő közgazdász, és export – importtal foglalkozik. Két gyermek apja. Legfiatalabb lányom Anna, aki biológiát tanult, de ő is a számítástechnika területén dolgozik. Két unokámat neveli.

– Gyermekeink mindegyike egyetemet végzett, és biztos, jó munkahelyük van.

– *Azt látom, hogy magyar neveket választottál, de bizonyára a francia változatot használjátok.*

– Természetesen. A Klára pl. Claire és így tovább.

– *A sok munka mellett jutott idő a gyermekeidre is?*

– Mivel elég sokat utaztam, így a gyermeknevelés feladata a feleségemre hárult, de én is megtettem mindent, amire időm jutott.

– *Említetted az utazást, mely országokban és milyen céllal jártál?*

– A munkavégzés is áttevődött Párizs mellől a svájci-francia határra, így eleve távolabb kerültem a családtól. Ezen a területen építették fel – 1968 körül – a legnagyobb gyorsítót, s ott folytak a kísérletek. Havilzing is fontos helynek számított, ott is többször megfordultam. Minden országot képtelenség lenne felsorolni, de Brazília, Kanada, Svédország, Németország, a Szovjetunió jelentős állomások voltak az atomkutatásban. A tudomány is egyre inkább nemzetközivé válik.

– *Úgy tudom a nagy hírű Berkeley Egyetemen is többször dolgoztál. Ott milyen feladatokat kaptál?*

– A nukleáris adatokat Genfben felvettük, de itt még nem rendelkeztünk olyan nagy kapacitású számítógéppel, mint a Berkeleyn. Ezért ott kaptunk számítási időt, hogy egy ottani professzorral feldolgozzuk azt a kísérletet, amelyet a CERN-nél előbb elvégeztünk. A gépet nagyon kihasználták a különféle helyről jött tudósok, ezért előfordult, hogy éjjel dolgoztunk.

– *Szép pályát futottál be, büszke lehetsz rá. A tevékeny évek után vajon hogy éled a nyugdíjas éveket, hogy érzed magad?*

– Mint Marci Hevesen. Naponta egy órát sétáltatom a kutyámat a közeli erdőben. Rendszeresen internetezek, megnézem a szakma legújabb eredményeit. Valamikor a gyerekekkel rendszeresen eljártunk Belgiumba a nagyszülőkhöz. Legutóbb kivettem a francia tengerparton egy jó kis házat, s élveztük a nyár örömeit. Olykor főztem is, mert a feleségem, gyerekeim engem jelöltek ki erre a nemes feladatra.

– *Magyarországra mióta jársz, jártok?*

– 1968, az amnesztia kihirdetése óta. Örömet jelent, ha együtt vagyok a testvéreimmel. Szüleim és Irénke sajnos már meghaltak. Beszélgetek a volt iskolatársakkal, barátokkal. A gyermekeimnek is az időből van a legkevesebb, ezért programot egyre nehezebben tudunk egyeztetni, s Belgiumba is alig járunk.

– *Nem lehet elkerülni a kérdést, szenvedtél a honvágytól?*

– Amikor elhagytam Magyarországot, még édesanyámtól sem tudtam elbúcsúzni, csak üzentem neki. El lehet képzelni, mit érzett a család minden tagja és én is. Az új hazában minden új volt, mindent meg kellett tanulni. A szokásokat, az emberek magatartását, a nyelveket és még külön a tudomány nyelvét, az illetet és megannyi mást. Mindenhez alkalmazkodni kellett. Kétségtelen, hogy az édesanyám utáni sóvárgás volt a legfájóbb érzés. Néhány év után enyhült a honvágy, s 10 év után lassult a fel-feltörő fájdalom a haza után.

Az amnesztia óta már bármikor jöhettem, s ez megnyugvással töltött el.

– Köszönöm, hogy mindig szakítottál időt arra, hogy ezt az izgalmas, érdekes, meglepő fordulatokban gazdag életutat bemutattad. Nagyon megérdemled a nyugodt, békés nyugdíjas éveket családotd körében